

Matka Vakka-Suomen
saunakulttuuriin ennen ja nyt

Vöylsen jäljillä

Kannen kuva:

Nallikarin perhettä valmistamassa vihtoja
kesähuvilan rappusilla 1920-30-luvulla. Karilaisten
saari, Uusikaupunki. Uudenkaupungin museo.

Löylyn jäljillä

- Matka Vakka-Suomen saunakulttuuriin ennen ja nyt

2025, FM Tiina Hero

Saunakulttuurihanke / Ukipolis Oy

Rahoitus: Maaseudun kehittämissyhdistys Leader Ravakka / EU:n maaseuturahoitus

Lukijalle

Löylyn jäljillä -julkaisu on syntynyt osana Saunakulttuurihanketta, jota toteutetaan vuosina 2024-2026 Uudenkaupungin, Laitilan, Vehmaan ja Pyhärannan alueella. Alueen kuntien kehittämisorganisaatio Ukipolis sai hankkeeseen EU:n maaseuturahoituksen Leader Ravakalta. Hankkeen tavoitteena on kehittää alueen saunamatkailua ja lisätä tietoa saunakulttuurista ja sen hyödyntämismahdollisuuksista.

Saunakulttuurihankkeessa on luotu alueelle uusi Avoimet lauteet -tapahtuma, jossa pääsee tutustumaan erilaisiin saunoihin kylmänä tai lämpimänä. Hankkeessa on myös neuvottu saunayrittäjyydessä ja luotu saunaverkostoa. Löylyn jäljillä kokoaa yhteen alueen saunahistoriaa, saunakulttuurin muutosta ja nykyisiä saunomismahdollisuuksia.

Historiallisten kaupunkien saunahistoriaa on tutkittu vain vähän. Riihimäen, Hämeenlinnan ja Viipurin julkisista saunoista on tehty tutkimusta, mutta tutkimus on keskittynyt Helsinkiin. Näissä tutkimuksissa keskiössä ovat olleet yhtiömuotoiset viralliset julkiset saunat. Pienissä kaupungeissa tällaisilla saunoilla ei kuitenkaan voinut kattaa kaikkien asukkaiden saunatarpeita, kun omia saunoja ei suinkaan ollut joka talossa.

Tähän julkaisuun on kerätty tietoa ja muistoja Uudenkaupungin korttelisaunoista ja muista yleisistä saunoista. Korttelisaunoiksi kutsutaan tässä sellaisia saunoja, joissa naapurusto sai käydä maksua vastaan, samalla kun ne toimivat talon asukkaiden omina saunoina. Näiden lisäksi julkaisussa esitellään koko alueen kylpylaitoksia ja kiinnostavia historiallisia saunoja. Uudenkaupungin saunahistoriaa ei ole aiemmin koottu yhteen eikä siihen liittyvää muistitietoa ole tallennettu.

Suomalainen saunaperinne valittiin vuonna 2020 ihmiskunnan yhteiseen, UNESCO:n aineettoman kulttuuriperinnön luetteloon. Toivottavasti lisäämme hankkeessa kiinnostusta saunomista, saunaperinteen tallentamista ja saunamatkailun kehittämistä kohtaan!

Tiina Hero, Löylyn jäljillä -julkaisun kirjoittaja & Tanja Harilainen, hankkeen projektipäällikkö

Saunakulttuuri murroksessa

Suomessa on saunottu tuhansia vuosia, mutta saunomisen kaltaista hikoilukylpemisen perinnettä on ollut monissa muissakin kulttuureissa. Amerikan alkuperäisasukkaiden hikoilumajaa kuvailtiin 1600-luvulla kiviseksi pyöreäksi majaksi, jonne mentiin keskeltä kattoa sisään ja jonka keskellä oli kuumia kiviä. Kivien päälle heitettiin vettä ja samalla äännettiin kovaäänisesti. Kun ensimmäiset vilvoittelivat joessa, seuraavat menivät hikoilemaan. Hikimaja on edelleen tärkeä osa alkuperäiskansojen kulttuuria. Kreikkalainen Herodotos kuvaili 400-luvulla Aasian aroilla asuvien skyyttien puhdistautumista (tai huumautumista) hikiteltoissa, jotka pistettiin pystyyn kolmen salon ja nahkojen avulla. Keskelle heiteltiin kuumana hehkuvia kiviä. Kiville ei heitetty vettä vaan hampunsiemeniä, joista saatiin höyryä.

Cree-alkuperäiskansan hikimaja Kanadassa 1931. Albertan maakunta-arkisto.

Maahan kaivettuja matalia kuoppasaunoja on ollut Suomessa käytössä jo kivi-kaudella tuhansia vuosia sitten. Suomalaisien, ruotsinsuomalaisten ja Venäjän suomalaiskansojen saunomisesta on kirjallisia mainintoja 1000-luvulta alkaen. Saunat olivat 1900-luvun alkuun saakka savusaunoja, joissa ei ollut hormoneja.

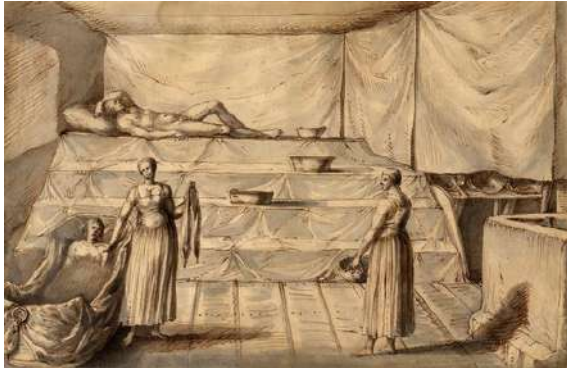

Saunassa. Akseli Gallen-Kallela 1889. Kansallisgalleria.

Saunomista havainnoineet ulkomaalaiset kuvailivat keskiajalla ja 1600-luvulla puusta rakennettuja kylpyhuoneita, niiden nurkassa olevia kiviliesiä ja niiden yläpuolisia savuaukkoja, veden kaatamista nis-kaan, vihtomista koivunoksilla sekä uimista ja hangessa piehtaroidimista. Kuvauksissa suomalaiset saunovat useita kertoja viikossa, naiset ja miehet yhdessä, ja saunasta siirrytään talvellaikin alasti takaisin kotiin.

Professori Pietari Gadd ihmetteli vuonna 1751 satakuntalaisten kykyä piehtaroida lumessa: "Yrittäisipä joku toinen sellaista, ei hänen varmaankaan tarvitsisi enää viettää montakaan elinpäivää." (Winter 1943. s.19).

Tärkein saunapäivä on ollut perinteisesti lauantai. Suomalaisuusmies C.A.Gottlundin mukaan suomalaisilla oli oma "saunakellonaikansa", joka viittasi saunanlämmityksen ajankohtaan alkuillasta. Saunominen kuului myös juhliin, kuten jouluaattoon, uudenvuodenaattoon, laskiaiseen, juhannukseen ja kekriin.

Ruotsalainen sauna (badstuga) 1676. Lorenzo Magalottin matkakertomuksesta. Nordisk familjebok.

Sauna on kuitenkin ollut tärkeä rakennus muistakin syistä kuin peseytymisen vuoksi. Länsisuomalainen savusauna saattoi toimia asuinpirttinä ja riihenä. Sana pirtti on Varsinais-Suomessa tarkoittanut alun perin sekä asuintaloa että saunaa.

Saunassa on kuivattu pellavaa, palvattu lihaa ja tehty maltaita. Itäinen sauna on tyypillisemmin ollut vain peseytymisen paikka. Sauna on kuumuutensa vuoksi ollut pihapiirin puhtain tila, joten siellä on myös synnytetty ja pesty ruumiita.

"Tuli huhtikuu. Uusikaupunki oli herännyt talviunestaan. Kaikkialla vallitsi tulinen kiire. Satama oli sykähtelevänä keskuksena, siellä kymmeniä laivoja korjattiin, triivattiin ja tervattiin.

Samanaikaisesti niihin jäältä lastattiin parruja ja lehtereitä. Mutta huhtikuun kiireet "tälläsivä vaiväenki ni hyppämä, etetet".

Laivoihin oli laitettava proviänttiä: kotoista kuivaa kyrsäleipää, palvattua härän- ja siiankinkkua sekä tynnyreittäin kaljaa.

Siksipä kaupungilla pakartupien leivinuunit hehkuivat, saunat työnsivät palvinsavujaan ja prännituvisia imelä kaljanvierre tuoksui."

- Frans Malkus Karrakoski kuvaa elämää Uudessakaupungissa 1850-luvulla: Tanskan ruusuja – merimiesjutelma Udestakaupungista. Seura 27.4.1938.

Pellavaa käsitellään saunan kodassa eli eteisessä 1937. Tyyni Vahter | Museovirasto.

Vihdan tai lehdesten valmistusta. Frans Malkus Karrakoski | Uudenkaupungin museo.

Tiiviisti rakennetuissa kaupungeissa saunat olivat palovaara ja niitä pyrittiin vähentämään 1800-luvun rakennusmääräyksillä suurten kaupunkipalojen välttämiseksi. Yleiset saunat yleistyivät tontti-kohtaisten saunojen vähentyessä. Yleisten saunojen ylläpito ei kuitenkaan ollut helppoa ja kaupungeissa – ainakin Uudessakaupungissa – kärsittiinkin saunojen puutteesta. Maatalojen pihapiirissä oli edelleen sauna, joka sijaitsi palovaaran vuoksi pihan reunamilla.

Korttelisaunat olivat pienissä kaupungeissa asukkaiden omia pihasaunoja, joista saattoi varata oman perhevuoron tai mennä yleisellä miesten tai naisten vuorolla saunaan. Sukupuolten yhteissau-nominen oli yleistä 1800-luvulla, mutta säilyi 1900-luvun alussa tapana enää kartanoiden työväen keskuudessa.

Ympäri Suomen 1940-60-luvuilla rakennettuihin rintamamiestaloihin tehtiin yleensä sauna vielä ulkorakennukseen. Kerrostalot alkoivat yleistyä kaupungeissa elementtirakentamisen myötä 1970-luvulla. Niihin rakennettiin taloyhtiön saunat ja aikaisempien vuosikymmenten

korttelisaunavuorot muuttuivat oman talon saunavuoroiksi.

1990- ja 2000-luvuilla saunoja rakennettiin lähes jokaiseen uuteen kerrostalo-asuntoon, mutta nyt huoneistosaunojen määrä on vähenemässä. Suomalaiset saunovat mielellään myös mökillä, kylpylöissä ja vierasvenesatamissa. Ympäri Suomen on suosittuja saunamatkailukohteita, joihin mennään vain saunomaan ja uimaan.

Suomalainen saunaperinne sai uutta näkyvyyttä vuonna 2020 kun se nimettiin UNESCO:n ihmiskunnan aineettoman kulttuuriperinnön luetteloon. Saunaperinteeseen kuuluu edelleen 1600-luvun kuvausten mukaisesti löylyn heitto, koivuvihdat (tai -vastat), uiminen ja lumessa kieriskely sekä rauhallinen käytös.

Alueen historiallisia saunoja

Kauppilan umpipihan savusauna

Kauppilan savusauna on peräisin 1700-luvun loppupuolelta ja se on tyypiltään mallassauna. Kiuas on rakennettu luonnonkivistä eikä siinä ole hormia. Savusaunan lämmityksessä kestää lähes koko päivä. Kiukaan kyljestä johtaa jyrkät kiviportaavat lavolle eli lauteille. Ylemmässä kerroksessa, ”laolla”, otetaan löylyt, alemmassa kerroksessa peseydytään.

Saunassa ei ole ikkunaa, mutta päätyseinässä olevasta pienestä luukusta saatetaan saada valoa saunaan. Luukun avulla voitiin säädellä myös lämmön määrää ja lämmityksen aikana vetoa.

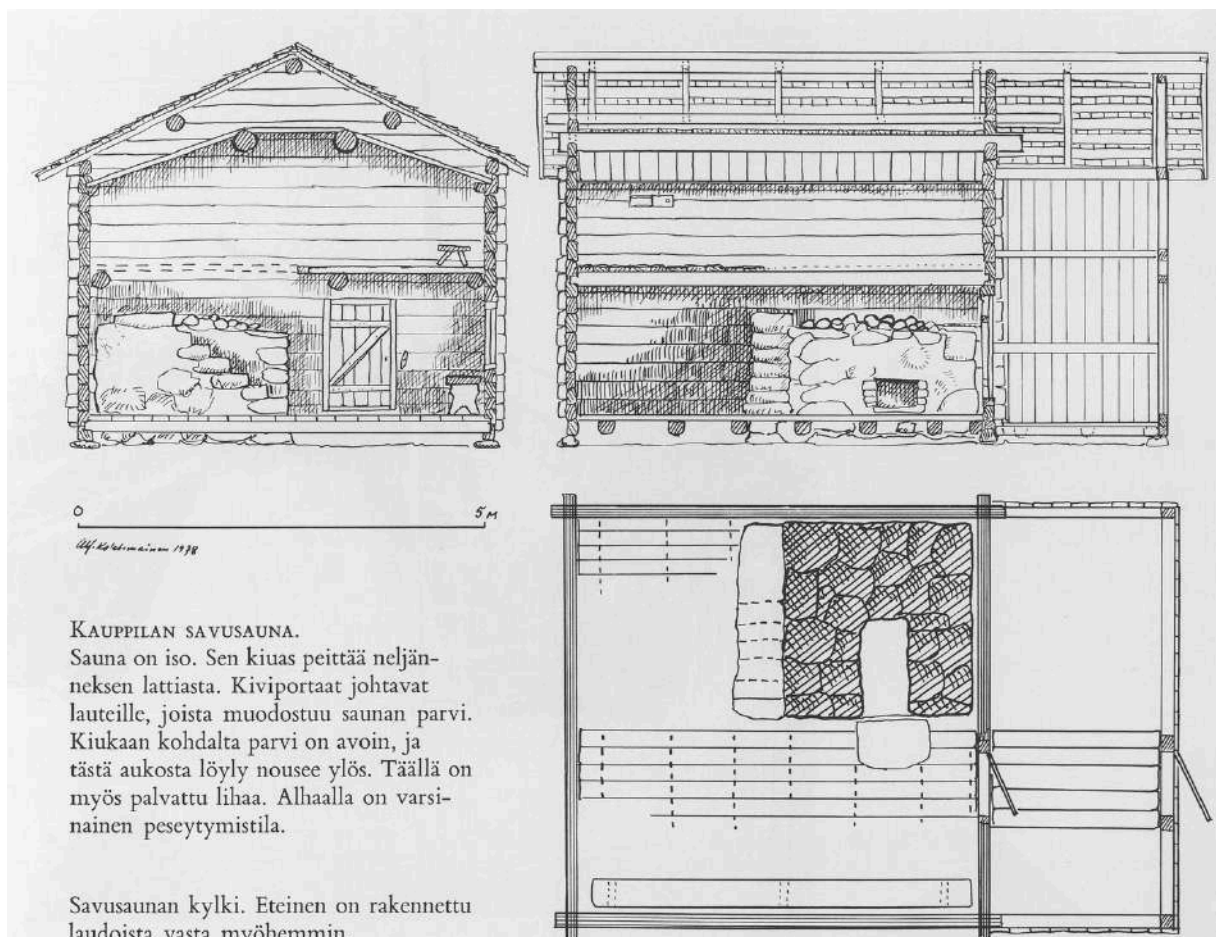
Mallassaunoista muodostui kylän nuorten kokoontumispaikka. Ohrasta imellettyjen maltaiden tekeminen kuului usein kylän tytöille. Ajanvietteenä arvuuttelu oli yleistä. Seksuaaliarvoitukset olivat nuorten parissa suosittuja ja veivät kuulijan rohkeaan ajatusleikkiin.

- Piia Allén / Laitilan kaupunki,
Hille Vuorinen / Laitilan oppaat

Kauppilan umpipihan sauna laidunmaan vieressä 2025. Tiina Hero

Piirros Kauppilan umpipihan savusaunasta. Alfred Kolehmainen

Kalannin kotiseutumuseon savusauna

Kalannin kotiseutumuseon savusauna on 1800-luvun puolivälistä. Se on siirretty Vähä-Kudilan tilalla sijaitsevaan museoon vuonna 1965 Iso-Kudilan eli Postin tilalta. Kaikki kylän talot paloivat Iso-Kudilan leivinuunista lähteneessä tulipalossa vuonna 1852, minkä jälkeen Kudilat siirtyivät nykyisille paikoilleen. Sauna on rakennettu tulipalon jälkeen.

Saunan nurkassa sijaitseva kiuas on reunustettu kivipaasilla. Tulipesä on muurattu tiilistä ja löylykiviä ympäröi tiilimuuraus, jota ympäröi puinen neliö. Puu estää muurausta halkeamasta löylyä heitettäessä. Kiuasta vasten olevat puuportaat johtavat saunapadalle. Lavolle eli ylemmän kerrokseen kiivetään portaita pitkin. Se kattaa puolet saunasta ja on keskeltä korkeampi kuin harjakaton reunoilta. 1920-30-luvun kuvassa sauna on vielä paikoillaan joen varrella ja se on nykyistä suurempi.

- Raimo Aarras / Kalannin kotiseutumuseon opaskirja, Tuija Hannula / Kalannin kotiseutuyhdistys

Tukinuittoa Sirppujoella Kalannissa. Oikealla Postin talon sauna, nykyinen kotiseutumuseon sauna, taaempänä Katan tilan rakennuksia. Frans Malkus Karrakoski | Uudenkaupungin museo.

Kalannin kotiseutumuseon savusauna. Kalannin kotiseutuyhdistys.

Sauna paikallishistoriassa

Paikallislehtien saunoihin liittyvät uutiset 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuolella liittyvät usein tulipaloihin, jotka ovat saaneet alkunsa saunoista. Sauna esiintyy myös useimmissa mautilojen myynti-ilmoituksissa, joissa luetellaan kaupan kuuluvat rakennukset. Koulujen ja julkisten laitosten rakentamisen uutisoinnissa mainitaan niihin rakennettavat saunat. Saunoissa on myös piiloteltu poliisia ja valmistettu pirtua kieltolain aikana, yleisistä saunoista ja niiden puutteesta valitaan yleisökirjoituksissa, ja tietenkin yleiset saunat myös mainostavat tulevia saunavuoroja, savikylpyjä tai kuppausta.

Heinäisten kylän Uudenkartanon sauna, Pyhämaa

Uudenkartanon tila on jaettu perillisten kesken ja vanhaa pihapiiriä ei enää ole olemassa. Tilan saunaan liittyy kuitenkin mielenkiintoinen tarina, jota Uusikartanot ovat keskuudessaan kertoneet. Talon tytär kertoi puolisolleen olleensa nuorena saunassa kesällä 1927, kun sinne ilmestyi kaksi tuntematonta miestä. Miehet olivat poliisia paossa ja piiloutuivat Uudenkartanon saunaan. Miehiä etsittiin Pyhärannassa tapahtuneesta ryöstöstä epäiltyinä. Pyhämaan poliisikonstaapeli Laine löysi miehet saunasta ja lukitsi heidät sinne odottamaan aamua ja kuljetusta Uuteenkaupunkiin. Miehet kuitenkin karkasivat yön aikana.

Pyhämaan poliisi pidättänyt kaksi varasta.

Viime lauantai-illalla ilmoitettiin Pyhämaan poliisikonstaapeli Laineelle, että Pyhärannan pitäjän Radansuun kylässä oli varastettu erään miehen kaupunkiosat. Poliisin huomio kiintyi heti kahteen, paikkakunnalla tuntemattomaan mieheen, jotka oli nähty menevän Pyhämaahan. Hän lähtikin ajamaan näitä takaa ja saatuaan tiedon, että miehet olivat Pyhämaan Heinästen kylässä, tapasi nämä Uudenkartanon saunassa. Hän lukitsi miehet saunaan ja aikoi seuraavana päivänä tuoda heidät Uuteenkaupunkiin. Miehet olivat kuitenkin liivistäneet yöllä karkuun. Sunnun-

Tapaus uutisoitiin Uudenkaupungin Sanomissa 2.8.1927

Uudenkartanon tila 1930-luvulla. Juho Uusikartano

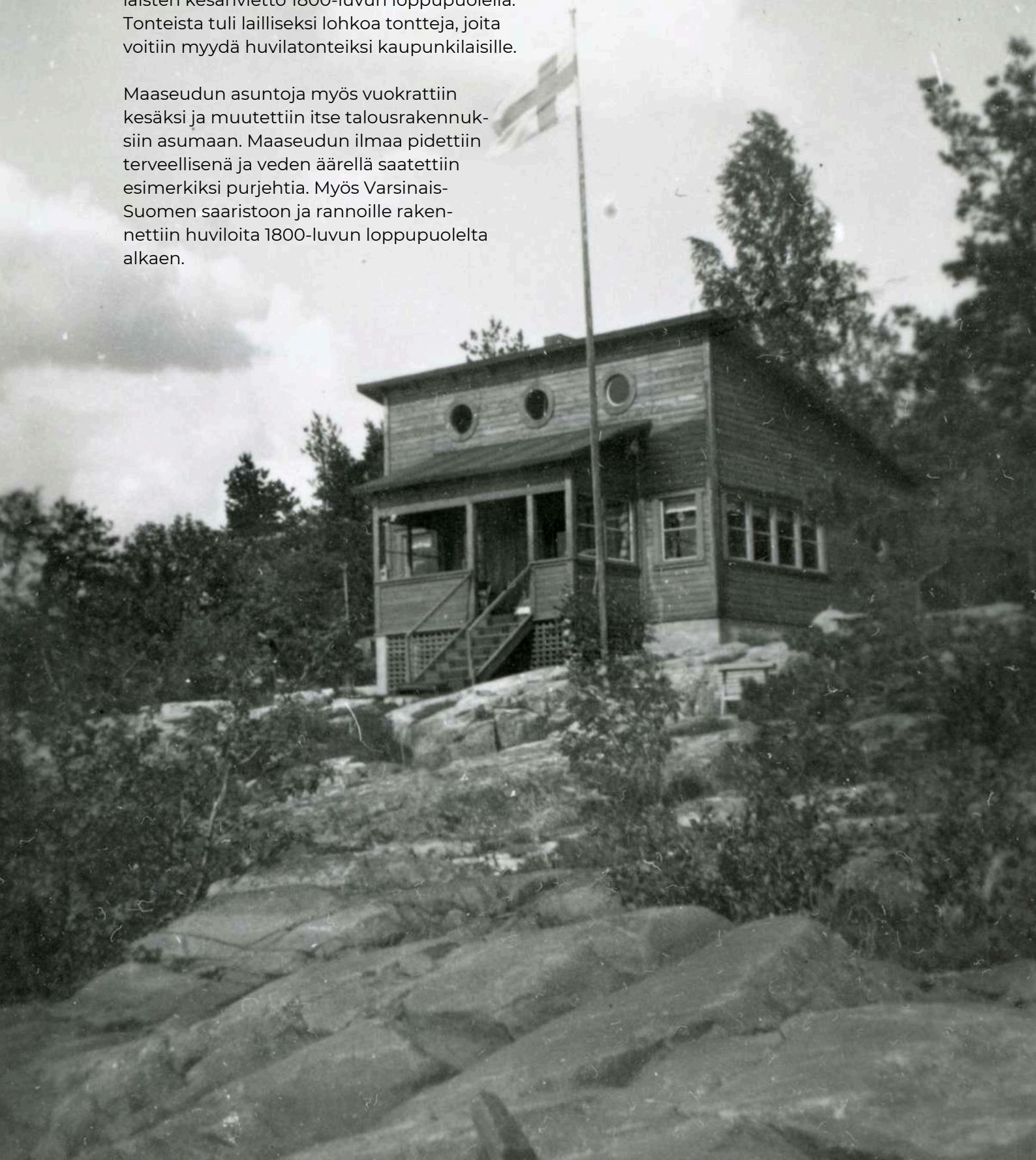

Huvilakulttuuri

Kesähuvilarakennus, puinen funkistyylinen mökkirakennus Häpönniemessä Uudessakaupungissa vuonna 1943. Huvilan rakennutti ja omisti Helmer Winter.
Yrjö Iisalo | Uudenkaupungin museo

Maaseudulla alkoi uudenlainen kaupunkilaisten kesänvietto 1800-luvun loppupuolella. Tonteista tuli lailliseksi lohkoa tontteja, joita voitiin myydä huvilatonteiksi kaupunkilaisille.

Maaseudun asuntoja myös vuokrattiin kesäksi ja muutettiin itse talousrakennuksiin asumaan. Maaseudun ilmaa pidettiin terveellisenä ja veden äärellä saatettiin esimerkiksi purjehtia. Myös Varsinais-Suomen saaristoon ja rannoille rakennettiin huviloita 1800-luvun loppupuolelta alkaen.

Lehtola-huvilan sauna, Kukola, Pyhäranta

Samuel ja Mimmi Hellmanilla oli 1900-luvun alussa Lehtola-niminen huvila Kukolan kylässä Pyhärannassa, silloisessa Pyhämaassa. Heidän vävynsä Berndt Blom oli arkkitehti ja valokuvasi perheen kesänviettoa huvilalla 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Aivan rannassa sijaitseva savusauna on edelleen olemassa ja käytössä useita kertoja viikossa.

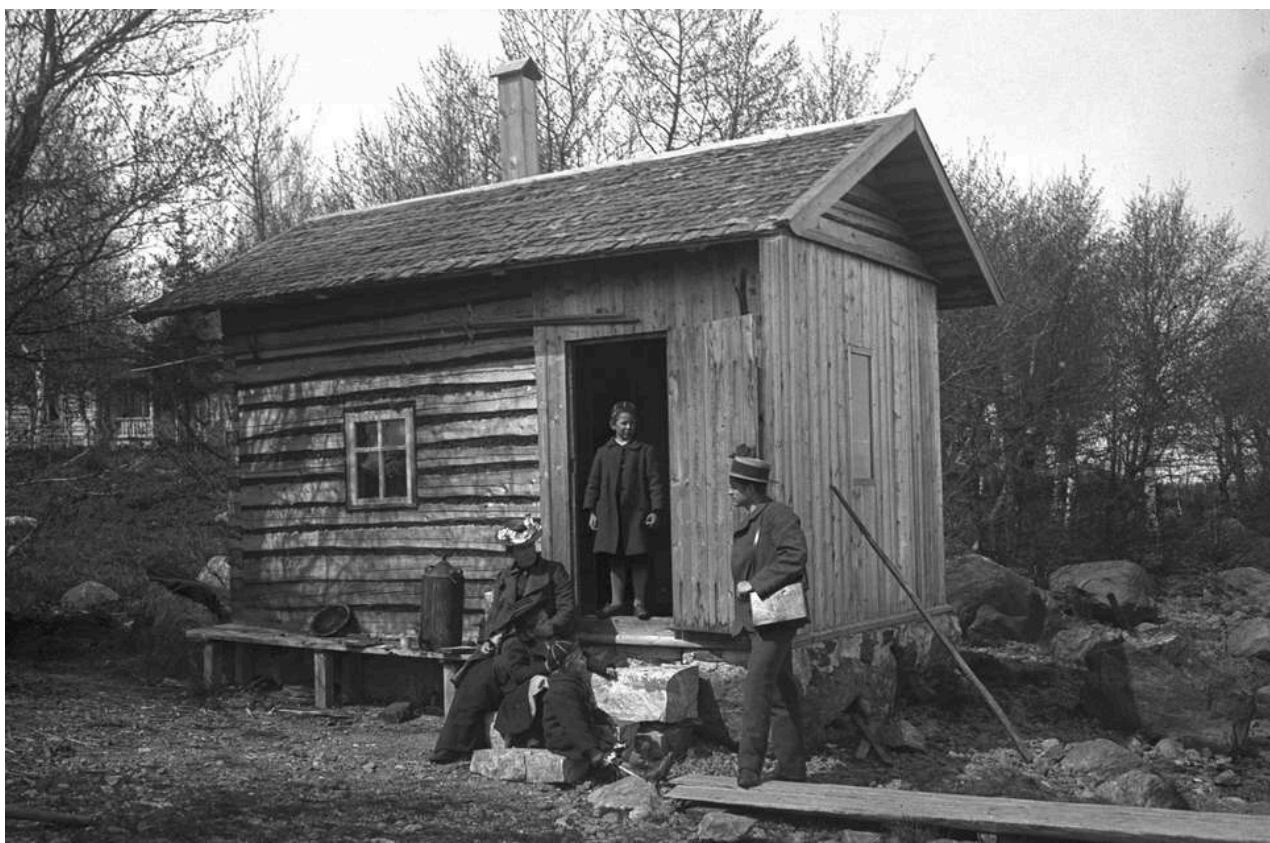

Blomin perhe kesänvietossa Lehtola-huvilalla 1900-luvun alussa.
Berndt Blom | Vapriikki.

Lehtola-huvilan sauna 2025. Esa Urhonen

Lehtola-huvilan sauna 1900-luvun alussa.
Berndt Blom | Vapriikki

Koulujen saunat

Opettajat asuivat koululla ja opettajan asunnossa oli tietenkin oltava peseytymismahdollisuus, joten kansakoulujen yhteydessä oli yleensä myös sauna. 1900-luvun alun kansakouluasetuksessa ei erikseen mainittu pakolliseksi rakentaa opettajalle saunaa. 1908 kuitenkin kuvernöörin päätöksellä sauna veloitettiin rakentamaan, mutta kunta saattoi saada vapautuksen saunan rakentamisesta, jos opettajalla oli jossain koulun lähellä mahdollisuus ilmaiseen saunomiseen ja peseytymiseen. Uudenkaupungin maaseurakunnan kuntakokous päätti rakentaa kansakouluunsa saunan vuonna 1916.

Kotipuutarhakoulun merisauna, Pyhäranta

Pyhärannan Reilan Äijälän tilalla toimi Kotipuutarhakoulu vuosina 1948-1960. Nykyään tiloissa toimii kansainvälinen taiteilijayhteisö Art Space Muijala. Muijalassa on kotipuutarhakoulun aikainen merisauna edelleen taitelijoiden käytössä. Sauna lämmitetään 1-3 kertaa viikossa ja taitelijaresidenssissä asuvat opetetaan lämmittämään sauna myös itse. Vieraat arvostavat saunanlämmittämisen rentouttavaa vaikutusta. Saunassa tutustutaan ja käydään hyviä keskusteluja, mutta nautitaan myös omasta rauhasta.

Art Space Muijala

We decided to rename the estate Muijala to breathe new life into the space and to make a statement that suits our feminist values. We chose to play with the word and give a new meaning to it whilst also referring to the history of the place. Since 2023, we run a year-round artist residency. Every year, we host about 25+ international artists who live and work at Muijala for a period between 1-3 months.

They come to Muijala to focus on their artistic work and to get inspired by the beautiful nature that surrounds us.

The sea sauna is also used for our artist residency. We warm the sauna about 1-3 times a week and welcome our residency artists who come from all over the world. Usually we also teach the artists how to heat up the sauna themselves, so they can go as often as they like. The artists are very impressed by the sea sauna and love going there. They also enjoy the sauna preparations: the ritual of lighting the fire, cleaning the space, waiting for the sauna to warm up, adding more firewood. All of it makes a relaxing and grounding experience.

The artists often tell us how they love being in the sauna and the relaxed effect it has on their bodies and minds. Being in nature and the changes between hot and cold create an embodied sensation and a strong connection to the place and time.

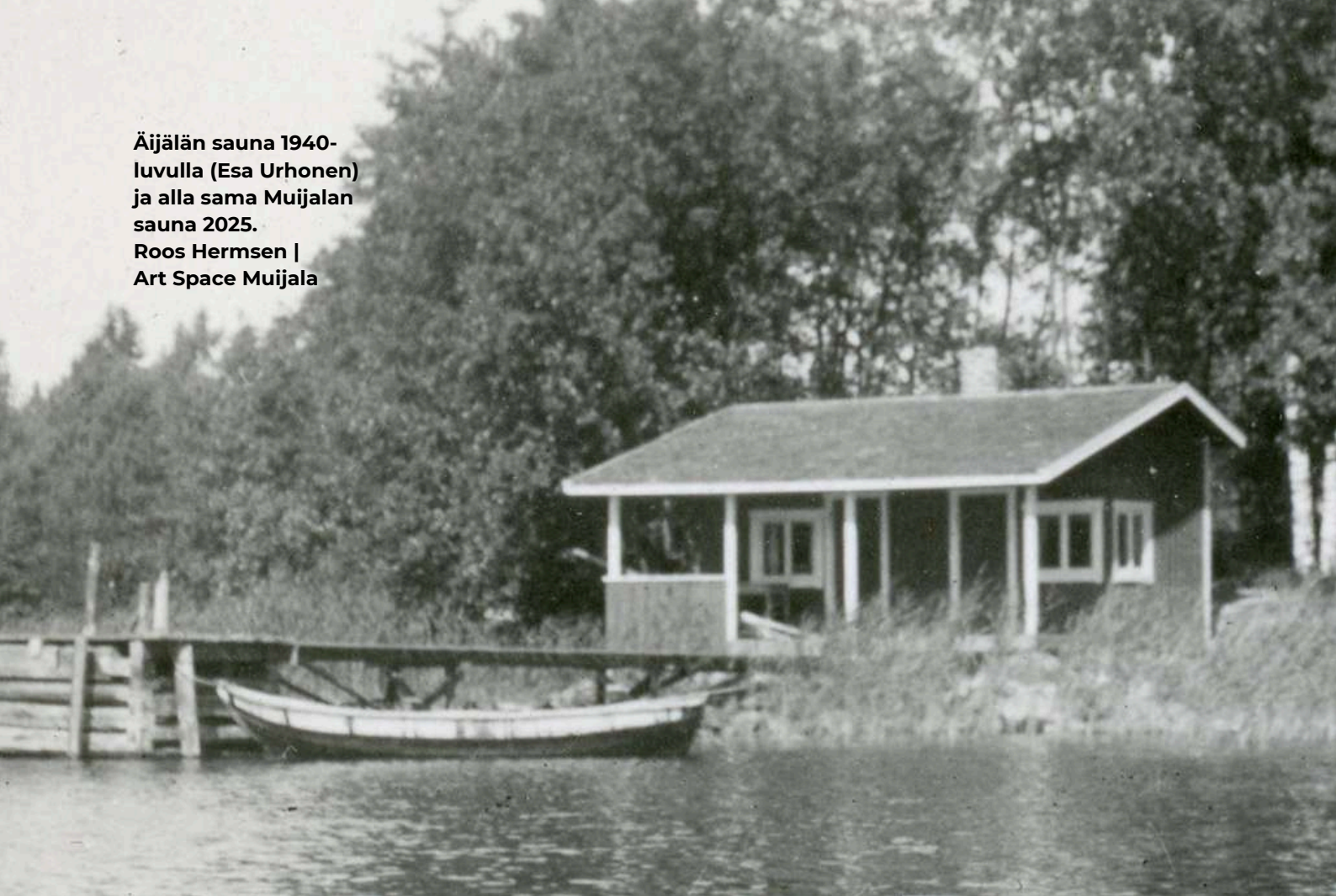
Our sea sauna is a space for artists to come together and talk, to get to know each other better. We have had many great conversations there. Some artists prefer to go alone and to have a quiet, reflective sauna time. Either way is possible at Muijala, everyone is welcome to experience the sauna in their own way and at their own pace.

The sauna is also a beautiful quiet place to sit down, on the sauna porch near the water. Our artists like to come there to read and write.

Our residency is open the whole year, and every season offers a different sauna experience. Last winter we had a special residency program for writers, and there was a group of young female writers who went for a refreshing ice dip almost every morning, often even without warming up in the sauna afterwards.

-Roos Hermesen, Muijalan taiteellinen johtaja

Äijälän sauna 1940-
luvulla (Esa Urhonen)
ja alla sama Muijalan
sauna 2025.
Roos Hermesen |
Art Space Muijala

Lahdingon koulu, Laitila

Sauna on sekin mukava laitos. Keskukslämmitys- ja vesijohtolaitteet ovat tarkoitustaan vastaavat. Näin maallikon silmillä katsottuna on tämä uusi koulutalo joka suhteessa aivan ensiluokkainen.

11.3.1939 Varsinais-Suomi -lehti

Lyökin koulu, Uusikaupunki

— Lyökin koulu. Kuntain yhteisessä kokouksessa päätettiin eilen, että Lyökin koulu edelleenkin kuuluu maalaiskunnan hallintoon, vaikka se onkin Uudenkirkon maalla. Ensi kesänä rakennetaan koululle sauna.

12.2.1927 Uudenkaupungin Sanomat

Vohdensaaren koulu, Uusikaupunki

Uudenkaupungin maalaiskunnan kansakoulu rakennettiin Vohdensaareen vuonna 1900. Keittola- ja saunarakennukset valmistuivat 1917. Keittolassa oli myös majoitustilaa saaristolaislapsille, jotka eivät päässeet keliirikkoaikaan kotiin. Koulu lakkautettiin vuonna 1975 vähäisen oppilasmäärän vuoksi. Koulu on nykyään yksityiskotina ja sauna on edelleen asukkaiden käytössä. Keittolaa vuokrataan majoittumiseen.

Vohdensaaren koulun sauna 2025. Petri Rannikko.

Päivärannan koulu, Uusikaupunki

Päivärannan koulu valmistui Kalannin, sittemmin Uudenkaupungin maalaiskunnan Arvassaloon vuonna 1901. Siellä käytiin koulua vuoteen 1969 saakka. Nykyään koulu on yksityiskoti. Koulun opettaja asui piharakennuksessa, joka oli 1940-luvulta alkaen myös koulun keittola kouluruokailun tullessa pakolliseksi. Opettajan sauna sijaitsi talousrakennuksessa koulua vastapäätä ja se on edelleen asukkaiden käytössä. Saunan yhteydessä on pukuhuone ja oleskelutila.

Päivärannan koulun sauna 2025. Päivi Sappinen.

Lasten saunakulttuuri vuonna 2025

Saunakulttuurihankkeen osana pyydettiin kahta uusikaupunkilaista päiväkotiryhmää keräämään tietoa nykylasten saunomisesta.

Kalannin päiväkodin 3-5-vuotiaiden ryhmä

"Katotaa mittarii ja sit kestää kauan ja sit mennään saunaan"

Suurin osa lapsista saunoo mielestään usein, vähintään kerran viikossa. Kun maanantaisin kysellään kuulumisia viikonlopulta, todella moni kertoo käyneensä saunassa. Lapset saunovat kotona, mökillä ja isovanhemmilla, mutta paljon myös uimahallissa. Kaikilla ryhmän lapsilla on kotona sauna. Yleensä seurana ovat omat vanhemmat, sisarukset tai isovanhemmat. Useimmiten isä ("isimiäs") on vastuussa löylynheitosta, mutta lapset kertovat myös itse saavansa joskus heittää, joskus äiti on löylynheittäjä ("väli iha liikaaki"). Ainakin yksi isä osaa heittää sopivasti! Toisilla kuka vain tai vanhin saunojista heittää. Joillain koirakin tulee saunaan, toisilla taas ei suostu tulemaan.

Monet pääsevät mökkisaunasta uimaan ja joskus hypitään talvella hankeen. Saunaan saatetaan ottaa mukaan vesipyssy ("sem-moset piänet"), vesieläimiä tai sisäleluja. Omat laudeliinatkin saivat lapsilta mainintoja. Saunajuomina lapsilla on usein pillimehua, yksi mainitsee lempimauikseen saunaan cola-appelsiinin ja appelsiinin. Joillakin on juomana limpparia, toisilla visyä tai vesipullo. Eväistä mainitaan banaani, TUC-keksit ja vaahtokarkit. Makkaran grillaaminen kiukaalla vaikuttaa suositulta puuhalta saunassa. Makkara myös syödään saunassa ja "joskus makkara on iha kärehtäny". Jäätelöäkin syödään saunassa ja kilpaillaan siitä, ehtiikö sen syödä, ennen kuin se on sulanut.

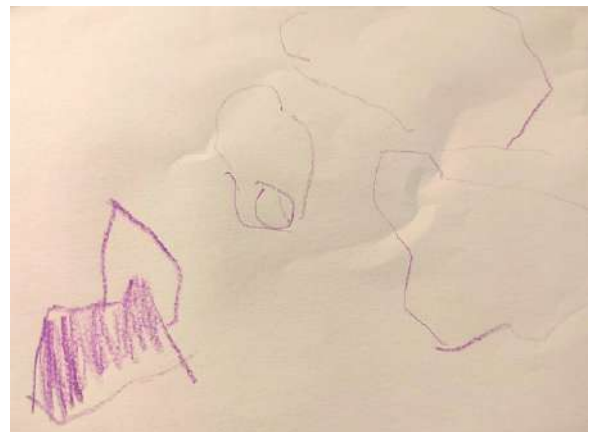
18 lasta kertoo tykkäävänsä saunomisesta, 2 ei tykkää ja yksi tykkää, mutta ei halua olla kauaa saunassa. Puukiuas on 15 lapsen kotisaunassa, viidessä kodissa on sähkökiuas ja yhdessä molemmat. Uimahallin saunasta lapset sanovat, että siellä on kiva jutella ihmisten kanssa. Ryhmässä on tehty isänpäivälahjaksi koivunlehdistä saunatuoksupussit.

Päiväkoti Lokki Joonatanin 2-4-vuotiaiden ryhmä, Lokalahti

Ryhmän kaikki kuusi lasta ovat saunoneet kotona, lisäksi on saunottu mökillä, isovanhemmilla ja uimahallissa. Lasten mukaan saunassa istutaan, rentoudutaan, käydään pesulla ja heitetään löylyä. Saunassa on kaikkien mielestä kivaa! Siellä tulee hyvä olo ja sen jälkeen saa mehua ja vilvoitellaan. Yksi lapsista on päässyt myös paljuun saunan jälkeen.

Päiväkodissa oli vielä vähän aikaa sitten sauna. Vastikään valmistuneessa remontissa tehtiin uusi ruokala ja samalla poistettiin saunatilat, jotka oli rakennettu kotihoidon käyttöä varten. Päiväkodin lapset ovat saunoneet päiväkodin saunassa, kun kotihoito loppui. Saunapäivä on ollut perjantai. Lähivuosina sauna ei ole ollut enää käytössä, muuta kuin tavaravarastona. Eskarit käyvät uimahallissa, jossa myös saunotaan.

Pillimehu ja makkaroita. Päiväkoti Lokki Joonatanin lapset.

Hoidot nykysaunoille!

Männynhavut saunassa

Mänty on ollut tärkeä osa suomalaista saunaperinnettä. Sen virkistävää tuoksua ja hoitavia ominaisuuksia on hyödynnetty kylvyissä, höyryissä ja vihtomisessa. Männyn eteeriset yhdisteet vapautuvat löylyssä ja hoitavat niin hengitysteitä kuin ihoa.

Näin teet mäntykylvyn kotona:

1. Kerää tuoreita männynhavuja – nuoria oksia tai silmuja.
2. Kiehauta noin 2 litraa vettä ja lisää joukkoon reilu kourallinen havuja.
3. Hauduta kannen alla 15–30 min.
4. Siivilöi neste ja lisää kylpyveteen, käytä hiushuuhteena tai lisää se löylyveteen tuomaan tuoksua.

Mäntyvihdan käyttö:

Mäntyvihdan tekoon käytetään aina tuoreita oksia – kuivuttuaan neulaset varisevat

1. Sido nipuksi tuoreet, pehmeäneulaiset männynoksat.
2. Liota hetki lämpimässä vedessä ennen käyttöä.

Tuore havuvihta tuo saunaan metsän voiman ja mielenrauhan.

Suola – luonnollinen puhdistaja saunassa ja kylvyssä

Suolaa on käytetty perinteisesti puhdistavana ja virkistävänä hoitokeinona niin jaloille, käsille kuin koko keholle. Suolakylpy rentouttaa, edistää verenkiertoa ja tekee ihosta pehmeän ja kirkkaan.

Perinteinen suolakylpy kotona:

1. Lisää n. 0,5 dl karkeaa merisuolaa lämpimään veteen (noin 5 litraa).
2. Liota jalkoja tai käsiä vedessä 15–30 minuuttia.
3. Voit tehostaa vaikutusta lisäämällä keitettä esim. männynhavuista tai yrttejä kuten kanervaa tai nokkosta.

Koko kehon kylpyyn (esim. ammeessa tai paljussa)

Käytä 5 dl karkeaa suolaa täyttä allasta kohden. Liotus tehdään saunan jälkeen tai kevyessä lämmössä.

Suolan käyttö saunassa:

Suolaa voi käyttää myös kuorintana suoraan saunassa:

1. Ota pieni kourallinen hienoa tai karkeaa suolaa.
2. Hiero kostealle, lämpimälle iholle pyörivin liikkein.
3. Anna vaikuttaa hetken ja huuhtelee kevyesti.

Suolakuorinta:

- Puhdistaa ihoa
- Kuorii kuollutta ihosolukkoa
- Edistää aineenvaihduntaa
- Lievittää lihasjännityksiä ja tehostaa saunan rentouttavaa vaikutusta

Muista, että suola on suolaa haavoille! Älä siis käytä rikkoutuneelle iholle äläkä silmien läheisyydessä!

Uudenkaupungin Korttelisaunat ja saunalaitokset

1800-luvun loppupuolella tonttien omat saunat alkoivat harventua kaupunkialueilla paloturvallisuusmääräysten vuoksi. 1900-luvun alussa Uudessakaupungissa oli suuri tarve yleiselle saunalle. Kaupungissa oli vain pari saunaa ruutukaava-alueen ulkopuolella. Porvaristo oli kylpenyt merenrannan Bethesdassa, mutta sen sulkeuduttua saunakysymys nousi entistä enemmän pinnalle.

"Kysymys kunnollisen saunalaitoksen saamisesta kaupunkiimme on miltei yhtä vanha ja yhtä sitkeä kuin rautatiensaantikysy-myksemme", kirjoitettiin Uudenkaupungin sanomissa 5.10.1916. Kirjoittaja jatkaa saunan terveellisyyden ylistyksellä ja toteaa, että maaseudulla sauna on yhtä tärkeä kuin mikä tahansa muu rakennus. Hänen mukaansa viimeaikaiset säännökset ovat kieltäneet saunat kaupunkialueilla, ja saunat ovat vähitellen hävinneet pikkukaupungeista. Uudenkaupungin vähäiset julkiset saunat eivät ole pystyneet vastaamaan kasvaviin vaatimuksiin ja niiden ylläpito on käynyt yhä vaikeammaksi. Kaupunki on jo myöntänyt uudelle saunalaitokselle ilmaisen tontin ja 15 vuoden aikana on tehty parikin aloitetta saunan saamiseksi kaupunkiin. Vastaanotto ja toimeliaisuus ovat olleet laimeita. Kirjoittaja toivoo, että kolmannella kerralla vastaanotto olisi innostuneempi.

Uudenkaupungin kylpylä Oy

Kylpyläyhtiö perustettiin alkuvuodesta 1917 ja osakemyynnin lisäksi kaupunki osallistui rahoitukseen. Sauna vihittiin käyttöön joulukuussa 1917. Yhtiöllä oli taloudellisia ongelmia ja rakennus koettiin epämukavaksi. Laajennusosaan yläkerrassa oli tarkoitus tehdä lisää saunatilaa, mutta se päädyttiin vuokraamaan Uudenkaupungin Sukka Oy:lle. Kesällä 1931 kirjoitettiin Uudenkaupungin Sanomissa, että kylpylän saunasta on valitettu kauan ja syystä. Nyt kuitenkin uusi isännöitsijä on kunnostamassa tiloja ja rakentamassa lisää pesu- ja pukeutumistiloja. Kylpylästä ei kuitenkaan saatu kannattavaa ja 1950-luvulla rakennus muutettiin huoneistoiksi. Rakennus paloi vuonna 2016.

Kylpylä Oy 1924. Uudenkaupungin museo

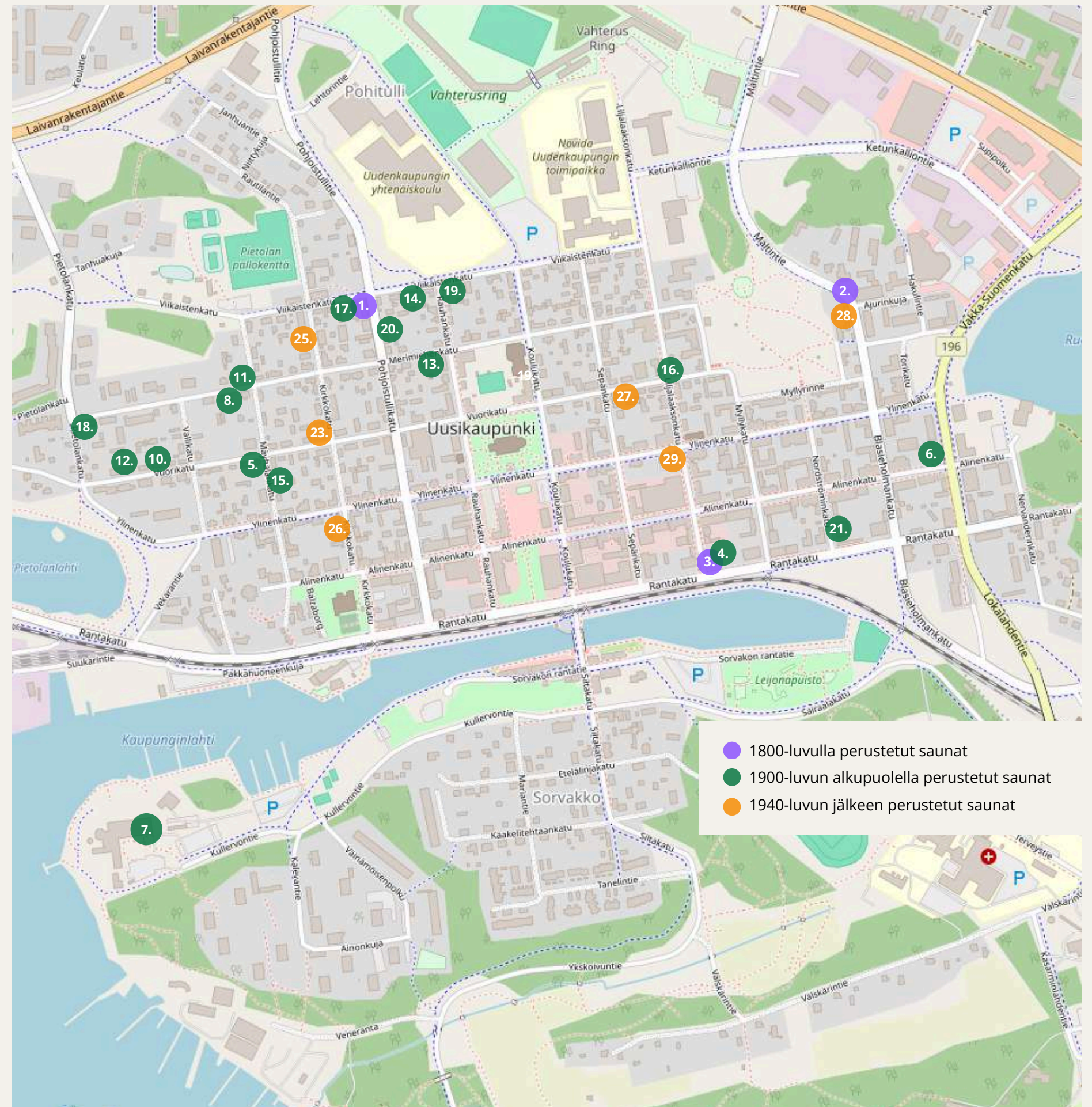

Alinenkatu länteen 1925. Kylpylä oikealla. Merikanto | Uudenkaupungin museo.

Uudenkaupungin Korttelisaunat ja saunalaitokset

- 1. Pohjoistullikatu 22, Pohjatullin sauna, 1883-1941
- 2. Blasieholmankadun pohjoispää, Itätullin sauna, 1890-luku-1940
- 3. Liljalaaksonkatu 1, Bruno Tolletin / Kustaa Lindbergin sauna, 1883-1899
- 4. Liljalaaksonkatu 1, Heinon / Kantelon sauna, 1936-1958
- 5. Mäyhälänkatu 10, Frans Lehtosen sauna, 1900-luvun alku
- 6. Alinenkatu 3, Uudenkaupungin kylpylä Oy, 1917-1944
- 7. Sorvakonniemi, Karl Heinosen sauna, 1920-luku-1954
- 8. Merimiehenkatu 28, Kustaa V. Palmun sauna, 1925-n.1945
- 9. Santtio, Kaunistrannan sauna, 1925-n.1975, ei kartalla
- 10. Vuorikatu 33, Väinö Kuuttilan sauna, 1928-1932
- 11. Merimiehenkatu 27, Palmroosin sauna, 1930-luku-n.1960
- 12. Vuorikatu 35, Lallan talon sauna, 1900-luvun alkupuoli-n.1970-luku
- 13. Merimiehenkatu 16, Lauri Saarisen sauna, 1940-1950-luku
- 14. Viikaistenkatu 14 B, Juho Koskisen | Lauri Aroma | Aarne Larmin sauna, 1941-1958
- 15. Mäyhälänkatu 7 A, John Raumolinin perikunnan ja Emilia Pärkkiön sauna, 1945-n.1950
- 16. Vuorikatu 1 A, Elina Toivosen sauna, n.1945-1953
- 17. Viikaistenkatu 18 B, Laura Mecklinin sauna, 1945-1955
- 18. Pietolankatu 3, Herman Wianderin sauna, 1948-1950
- 19. Rauhankatu 9 B, Saima Tammen sauna, 1948-1956
- 20. Pohjoistullikatu 19, Martti Suomisen sauna, 1948-1955
- 21. Nordströminkatu 1, Ruokolan sauna | Himasen sauna, 1948-1959
- 22. Ketunkallio, Kondra ja Jonni Luotosen sauna, 1948-1960, ei kartalla
- 23. Kirkkokatu 10, Olga Seppälän sauna, n.1950-1970-luku
- 24. Asemiehentie 12, Alvar Poskiparran sauna, 1950-n.1960, ei kartalla
- 25. Kirkkokatu 18, Anna Ketolan sauna, 1950-luku
- 26. Kirkkokatu 4, Hannes Holvitien sauna, 1953-1970
- 27. Vuorikatu 8, Yrjö Krusbergin sauna, n.1955-n.1970
- 28. Blasieholmankatu 16, Nestor ja Toini Henriksonin sauna, 1957-1971
- 29. Liljalaaksonkatu 8, Olavi ja Elli Lehtosen sauna, 1958-1964

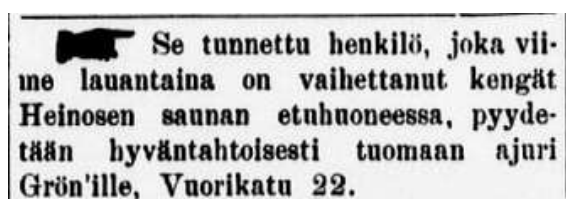
Lista pohjaa saunaluetteloon, Nummelin 2014

Karttapohja © OpenStreetMapin tekijät

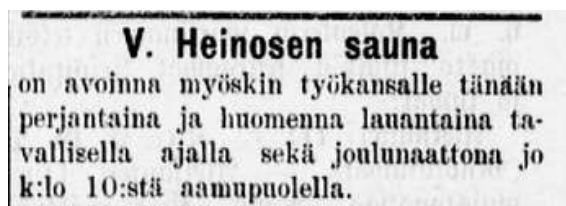
Pohjatullin sauna

Pohjatullin sauna toimi pitkään kaupungin pohjoislaidalla, nimensä mukaisesti lähellä pohjoista tullia. Tullilta lähti polku Vohdensaaren suuntaan. Saunalla oli lähes seitsemän vuosikymmenensä aikana seitsemän isännöitsijää, joista ainoa nainen, Alma Palmroos, piti saunaa 28 vuotta. Lehti-ilmoituksen mukaan hänellä oli terveysongelmia kesken emännöintikautensa, mutta hän kuitenkin jatkoi emäntänä niiden jälkeen. Sauna mainosti lehdessä mm. savihierontaa, terveyskylpyjä ja sarvikuppausta.

Uudenkaupungin Sanomien pakinassa 25.8.1923 kerrottiin kaupunginvaltuutossa käsitellyistä pykälistä, joista yhden mukaan eri sukupuolet eivät saa olla yhtä aikaa saunassa. *“Ajattelimme, mitenkä nyt käynee Pohjatullin idyllisen saunatunnelman? Siellä on tähän päivään asti vielä vanhaan hyvään tapaan saanut kumpikin puoli käydä yht’aikaa. Aina tämä Uusikaupunki sentään vaan tulee siveellisemmäksi,”* pakinoitsija pohtii.

28.8.1896 Uudenkaupungin Sanomat

21.12.1894 Uudenkaupungin Sanomat

Itätullin sauna

Itätullin sauna toimi kaupungin itäisellä reunalla joitakin vuosikymmeniä 1800-luvun lopusta alkaen. Paikalla oli kolme erillistä saunaa. Saunan ensimmäinen

isännöitsijä F. Wiktor Heinonen siirtyi Pohjatullin saunaan vuonna 1894. Hänen jälkeensä saunaa ylläpiti vielä kaksi pariskuntaa. Saunavuoroja oli perjantaisin naisille ja lapsille, lauantaisin miehille ja herrasväelle erikseen. Henriksonin sauna toimi suunnilleen samalla paikalla 1950-luvulta eteenpäin.

Kuuttilan veneveistämö 1932-33, sauna sijaitsi mahdollisesti rakennuksen oikeassa päädyssä. Uudenkaupungin museo

Vuorikatu 33 / Kuuttilan sauna

Väinö Kuuttila rakensi veneitä Vallikadulla lähellä Pietolanlahtea 1920- ja 1930-luvuilla sekä Vuorikadulla 1930-luvulta 1960-luvulle. Kuuttilan sauna sijaitsi mahdollisesti piharakennuksessa, joka on edelleen jäljellä. Saunaa ei enää ole, mutta savupiippu rakennuksen oikean reunan takapuolella saattaa vielä muistuttaa saunan ajoista.

Merimiehenkatu 26 / Palmroosin sauna

Hans ja Elsa Palmroos muuttivat 1900-luvun alussa Lepäisten saaresta Uuteenkaupunkiin. He rakensivat Hansin sisaren Eva Amandan ja veljen Johan Emilin perheiden kanssa yhteisen talon Vuorikadulle. Evan perhe muutti Amerikkaan ja Hans lähti Emilin kanssa merille. Vuonna 1925 Hans ja Elsa ostivat tontin Merimiehenkadulta ja heidän uusi kotinsa valmistui vuonna 1931. Muistitiedon mukaan talon rouva piti talossa korttelisaunaa puolison ollessa Amerikassa töissä.

Mäyhälänkatu 10 / Lehtosen sauna

Frans Lehtonen piti korttelisaunaa pitkän asuinrakennuksensa kellarissa 1900-luvun alussa. Muistoja noilta ajoilta ei ole tallella, mutta sauna oli talon asukkaiden käytössä myöhemminkin. Vielä 1970-luvulla saunaa lämmitettiin kuten 1900-luvun alussa: muuta lämmitystä ei ollut, joten etenkin talvella vesipadan vesi oli jäässä ja kiviseinäisen sauna lämmittämisessä kesti tunteja.

"Jos halusi illalla saunaa, piti lämmittäminen aloittaa jo puoliltapäivin", talossa vuoteen 1981 asunut entinen asukas muistelee. Kunnon löylyjä ei silti saanut. Kylmään aikaan saunaa ei jaksettu läm-

mittää joka viikko, vaikka se oli talon ainoa peseytymismahdollisuus. Lämmitys vei tietenkin paljon puuta, joten se ei ollut ihan edullistakaan. Sadevedestä kerätty peseytymisvesi lämmitettiin erillisen pesän avulla. Saunomisen hankaluudesta huolimatta talon asukkaat eivät saunoineet lähiseudun korttelisaunoissa. Niitä löytyi Kirkkokadulta ja Vuorikadun päästä.

Talossa oli neljä asuntoa ja kaikki kävivät lauantaisin saunassa peräkkäin, joten saunavuorot eivät voineet olla kovin pitkiä. Tosin keskellä olevassa asunnossa asui päivän tai pari Uudessakaupungissa vierailevia telakan komennusmiehiä, jotka eivät yleensä saunoineet. Sauna on edelleen nykyisten asukkaiden käytössä, mutta se on remontoitu moderniksi.

Lehtosen sauna ennen ja jälkeen viimeisimmän remontin. Kirsti Ajanko.

Sorvakonniemen sauna / Heinosen sauna

Heinosen tila n. 1950-luvulla. Sauna keskellä, valkoisen rakennuksen oikealla puolella. Veijo Hagman

Heinosen sauna palveli kaupunkilaisia ainakin 1950-luvulle saakka. Monet kävivät saunassa veneellä Kaupunginlahden toiselta puolelta. Heinosen lapsenlapsi muistaa vielä saunajäsenä: "Prykist tuotiin limonadia autolla kellariin".

Sauna sijaitsi nykyisen Kulttuurikeskus Crusellin lavan paikalla. Vanhassa kuvassa sauna sijaitsee suuren hapsottavan lehtikuusen vasemmalla puolella. Sama lehtikuusi on edelleen Crusellin vieressä. Kiinteistön rakennukset on purettu n. 1975.

Saunanpitäjä Karl Heinonen lapsenlapsensa kanssa saunan edessä. Veijo Hagman.

Karlin vaimo Aina ja jälkikasvu saunan edessä. Veijo Hagman

30.12.1924 Uudenkaupungin Sanomat

Hukkunut.

Talonomistaja Virtanen kuollut kaupunginlahteen.

Viime tiistaina illepäivällä lähti talonomistaja Herman Richard Virtanen Uudessakaupungissa Sorvakan niemellä olevaan Heinosen saunaan, soutuksen kaupunginlahden poikki. Kello 8 aikaan illalla Virtanen palasi takaisin kaupungin puolelle ja sattui hänen vaimonsa tällöin tulemaan häntä vastaan Pakkahuoneeseen lähettyvillä. Vaimo, joka oli menossa edellämainittuun saunaan, kehotti miestänsä, joka oli jonkun verran päihtynyt, menemään kotiin.

Kello 10 aikaan illalla palasi vaimo takaisin kotiin, mutta mies ei vielä silloin ollut siellä. Asiaan ei kiinnitetty kuitenkaan sen suurempaa huomiota, sillä Virtasella oli usein tapana vilpystä välin puolen ja joskus koko vuorokaudenkin poissa kotoa.

Keskiviikkona löytyi pyykkihuoneen nurkasta merestä pullo, joka oli samanlainen jollainen Virtasella oli ollut mukana saunamatkalla. Pullossa oli jälleä pikkaisen pirtua. Mainitun löydön jälkeen ruvettiin Virtasta tiedustelemaan tuttavien luota. Joulupäivänä tehtiin sitten asiasta ilmoitus kaupungin poliisiviranomaisille ja ryhdyttiin heti viranomaisien toimesta naarauksiin.

Epäilyksiä syntyi myöskin siitä, että oli tapahtunut rikos, sillä Virtasella oli mukanaan 2,300 markkaa rahaa ja eräitä tärkeitä arvopapereita. Tapaninpäivänä löytyi kuitenkin Virtasen ruumis merestä. Taskussa oleva kello oli pysähtynyt 8.12, joten hän siis oli joutunut vetään melkein heti erottuansa vaimostaan. Rahat ja kaikki arvopaperit olivat tallessa, joten todennäköistä on, että Virtanen on päihtyneenä komppuroitunut rannoilla ja tällöin sulistunut mereen.

Pietolankatu 3

Talon nykyisen omistajan isoisä saunotti lähikortteleiden asukkaita pihasaunassaan sotien jälkeen. Omistajan isä oli nuorena muuraamassa tiiliä, kun saunaa rakennettiin vuonna 1943. Sauna sijaitsee piharakennuksessa ns. karjakeittiön takana. Saunasta ja pesuhuoneesta on ikkunat karjakeittiöön, jossa sijaitsivat kylmän ja kuuman veden säiliöt. Säiliöistä tuli vesiputket seinän läpi saunan puolelle.

Pesuhuoneen lattian alla oli vesisäiliö ja sieltä saatiin pumpulla vettä saunojen käyttöön. Sadevettä kerättiin kourusta suoraan pesuhuoneeseen ja välillä vesisäiliö on vuotanut yli. Saunaa on modernisoitu, mutta etenkin pesuhuone on nykyään huonossa kunnossa vesisäiliön sijainnin vuoksi. Sauna on ollut asukkaiden omassa käytössä 2000-luvulle saakka.

Pietolankadun sauna 2025. Päivi Sappinen

Nordströminkatu etelään 1956. Ruokolan sauna vasemmalla. Valokuvaamo Varjus | Uudenkaupungin museo.

Ruokolan sauna / Himasen sauna / Matkustajakoti Kalaisin sauna, Nordströminkatu 1

Uusikaupunkilaiset muistelevat Ruokolan saunaa:

"Heillä oli myös vuokrattavat pesulatilat koneineen, siellä kävin äidin kanssa pyykillä."

"Saunottiin Himasen saunassa Mäkikadulla matkustajakoti Kalaisin alakerrassa viikoittain."

"Miesten ja naisten saunavuorot olivat erikseen. Iso sauna se oli, koskaan en laskenut, mutta arvioisin, että 10-15 mahtui lauteille kerralla. Pukuhuoneessa oli molemmilla seinustoilla pitkä rivi kaappeja."

Kaksikerroksisessa rapatussa rakennuksessa toimi Ruokolan saunan lisäksi Matkustajakoti Kalais ja Valokuvaamo Varjus. Nykyään paikalla on vuonna 1981 valmistunut asuinkerrostalo.

Nordströminkatu on ollut aiemmin mm. Vuorikatu ja myöhemmin Mäkikatu (uginkadut.blogspot.com).

Kirkkokatu 10 / Seppälän sauna

Olga Seppälä piti saunaa Kirkkokadulla vielä 1970-luvulla, jolloin moni nykyuusi-kaupunkilainen muistaa käyneensä siellä saunomassa.

"Kävelin siitä usein ohi ja tuli hyvä saunan tuoksu ja muistan Olgan ja livarin."

"Vuokrasäännöstelyn aikana lautakunta osoitti meille asunnoksi Kirkkokatu 10, eli Seppälään, missä saunottiin livarin ja Olgan talon alakerrassa. Päädyssä oli navetta ja livarin hevostalli millä livari hankki tuloja vuokrien lisäksi. Puucee oli navetan yläkerrassa. Hyvät löylyt siellä saatiin ja isä varasi aina limonaadipullon Mirkalle ja minulle."

Sauna sijaitsi piharakennuksessa, jonka paikalle on myöhemmin rakennettu asuintalo.

Kirkkokatu 18 / Ketolan sauna

"Myös tätini Anna Ketola Kirkkokatu 18 lämmitti korttelisaunaa. Muistan kun saunapuhtaat ihmiset toivat maksun pieneen kuppiin. Olin tätini luona käymässä. Minulle maalaistytölle ihmeellistä."

Sauna sijaitsi suuren puutarhan perällä ja on edelleen olemassa.

Vuorikatu 35 sauna 2025. Päivi Sappinen

Blasieholmankatu 16 / Henriksonin sauna

"Meidän perhe kävi saunassa perjantaisin Blasieholmankadulla, suurin piirtein siinä Virtasen Antiikki -liikkeen paikkeilla. Omistajan nimi muistaakseni Henriksen. Saunailtoina iltapalalla oli usein valkoista juustoa, joka kitkui hampaissa ja sanoinkin sitä kitkujuustoksi. Sitä ostettiin Suran kaupasta saunailtaa varten samoin kuin harvoin juotua limonadia."

Saunan tontilla sijaitsee nykyään Antiikkiliike P.H.Virtanen.

Vuorikatu 35 / Lallan talon sauna

Kaupungin Pietolan päässä saunottiin ns. Lallan talon saunassa, josta on vain muistitietoa. Vuonna 1902 valmistuneessa piharakennuksessa on saunottu muistikuvien mukaan ainakin 1950-1970-luvulla. Sauna on edelleen olemassa ja talon asukkaiden käytössä. Saunassa on eteinen, pukuhuone, pesuhuone ja löylyhuone.

Kylpylaitokset

Parantavien vesien suosio alkoi antiikin aikaan

Eurooppalainen kylpylä on kreikkalainen keksintö ja varhaisimmat arkeologiset löydöt ovat 400-luvulta eaa. Ateenan ulko-puolelta. Kuumien ja mineraalipitoisten lähteiden lähistöltä on kuitenkin löytynyt kivikautisiakin asuinpaikkoja, esimerkiksi Turkista.

Roomalaiset innostuivat pian kylpemisestä kreikkalaisten vaikutuksesta. Ajan lääketieteen mukaan kylpeminen oli hyväksi terveydelle. Vesihoidot olivat miellyttäviä ja kylpylät olivat myös seura-elämän ja viihteen keskuksia. Kylpylöitä rakennettiin kaupunkeihin ja varuskuntiin Euroopassa ja Välimeren ympäristössä, ympäri Rooman valtakuntaa.

Julkiset kylpylät olivat joko pieniä (balnea) tai suuria ja koristeellisia kylpylaitoksia (thermae). Kylpylöissä vuoroteltiin kylmien ja kuumien altaiden ja huoneiden välillä. Huoneita lämmitettiin keskuslämmitysjärjestelmän eli hypokaustin avulla. Vesi johdettiin kylpylöihin vesijohtoja eli akvedukteja pitkin. Kylpylöiden kukoistusaikana 100-luvulla roomalaiset käyttivät jopa 1400 litraa vettä päivässä asukasta kohden.

Stabian kylpylän pukuhuone Pompeijissa 1889. Luigi Pazzani.

Bathin kylpylä Englannissa 2006. Diliff

Kylpylöiden uusi tuleminen 1700-luvulla

Kylpyläkulttuuri katosi Rooman valtakunnan hajottua 400-luvulla ja piristyi keskiajalla, kun roomalaisaikaisiin lähteisiin liitettiin pyhimyksiä ja ihmetekoja. 500-luvulla Japanissa kehittyi edelleen suosittu onsen-kylpyperinne. Samaan aikaan turkkilainen hamam-kylpyläperinne syntyi syyrialaisesta ja roomalaisesta kylpyperinteestä.

1500-luvulta alkaen parantavien vesien juomisesta tuli Euroopassa uusi muoti. Vesien juominen ja lähteiden ympärille syntyneiden terveyskylpylöiden suosio kasvoi 1700-luvulla ja kylpyläturismi oli huipussaan 1800-luvulla. Kylpylöissä nautittiin myös uhkapeleistä, hyvästä ruuasta, tanssimisesta ja muusta säätyläistön suosimasta vapaa-ajan vietosta. Alueen köyhempi väki saattoi hyödyntää kylpylän parantavia vesiä vähemmän suosittuina aikoina.

Kylpylävierailun virallinen syy oli terveyden hoito. Kovin sairaana kylpylöihin ei lähdetty, mutta pieniin vaivoihin vesikuurien ja kylpyjen uskottiin auttavan. Intendentti tai lääkäri ohjasi veden juontia ja hoitoja

**Naantalin terveyslähdeellä 1840-luvulla. August Mannerheim
| Helsingin kaupunginmuseo**

Vesikuurin periaatteena oli juoda aamulla runsaasti ja liikkua paljon päivän aikana. Hoidot kestivät useamman viikon. Vedenjuonnista tuli vanhanaikaista 1800-luvun lopulla, ja hoidot keskittyivät kylpyihin. Kylpyjä oli monenlaisia paikkakunnan ja laitoksen tason mukaan.

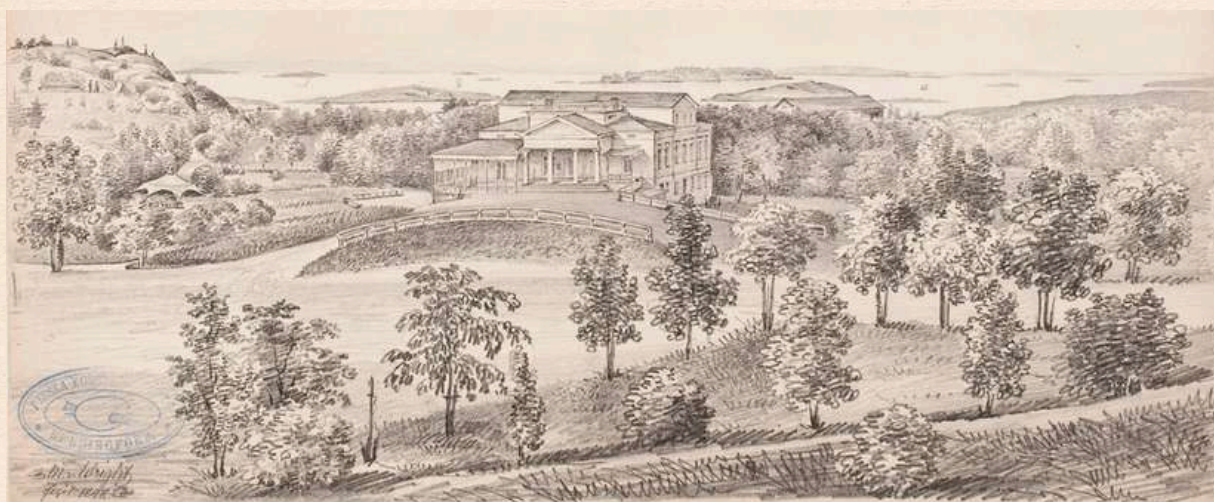
Merikylpylöitä perustettiin 1900-luvun alussa, kun alettiin uskoa auringon terveystuokuksiin ja ruskettuminen tuli muotiin. Niissä myös harrastettiin muodikkaita urheilulajeja, kuten tennistä ja uintia.

Suomessa tunnetuimmat kylpylät olivat Helsingin Ullanlinnan kylpylä, jonka Kaivohuone tarjoi Hartwallin kivennäisvesiä, sekä Hangon ja Terijoen kylpylät.

Naantalin kylpylaitos perustettiin vuonna 1863, mutta sitä edelsi jo 1700-luvulla suosittu terveyslähde. Toisen maailmansodan jälkeen kylpylöiden suosio laski ja on noussut uudelleen 2000-luvulla.

-Parantavat vedet -näyttely Espoon kaupunginmuseossa 2014-2015

**Kaivopuiston Kaivohuone 1848.
Magnus von Wright | Kansallisgalleria**

Vakka-Suomen kylpylaitoksia

Uima- ja kylpylaitos Bethesda, Uusikaupunki

Höyrylaivalaiturin vieressä Suukarin länsipuolella vuodesta 1884 alkaen toiminut Uima- ja kylpylaitos Bethesda sai nimensä Jerusalemissa sijaitsevasta lähteestä, jonka vedellä uskottiin olevan parantavia voimia. Kylpylä ei kilpaillut kuuluisampien suomalaisten kylpylöiden kanssa hienoudella, mutta vuonna 1891 Uudenkaupungin Sanomissa mainostettiin, että kylpylä on rakennettu Saunasillan ääreen, jossa *"syvän meren puhdas vesi raikkaana aaltoilee, verrattain paljon kirkkaampana kuin esim. milloinkaan Naantalin kylpylaitoksen edustalla"*.

Samana heinäkuuna Bethesda paloi, jonka jälkeen Liljalaaksonkatu 1:ssä toiminut sauna ilmoitti tarjoavansa tilauksesta ammekylpyjä meri- ja järivedellä.

Bethesdan palo 31.7.1891. Uudenkaupungin Sanomat

Bethesdassa tarjottiin naisten ja miesten osastoilla kylmiä ja lämpimiä kylpyjä, havu-, suola- ja mallaskylpyjä sekä mutakylpyjä Käätyjärven laadukkaasta savesta. Laitoksessa oli oppineet kylvettäjät ja kaupungissa toimivien lääkärin palveluja mainostettiin myös. Olihan kylpeminen terveydenhoitoa. Bethesdan ja höyrylaivalaiturin yhteydessä palveli myös Wirvotus-kesäpaviljonki Odotus.

Ravintola Odotus 1900-luvun alkupuolella. Augusta Olsson | Uudenkaupungin museo

Bethesda 1888-1898. Oy Launis Ab | Uudenkaupungin museo

Kesäpäivän viettoä Bethesdassa n. 1903.
Uudenkaupungin museo

Laitilan kylpylät

Rauha Toivosen Laitilan kylpyhuoneella tarjottiin kaikkia lääkärin määräämiä kylpyjä ja hierontaa 1920- ja 1930-luvulla. Kylvyt, mm. savikylvyt, olivat saatavilla perjantaisin ja lauantaisin, hierontaa muinakin päivinä. Kylpyhuoneella oli myös suomalainen sauna ja täysihoitoa.

Hepojärven rannalla toimi savikylpylä 1930-luvulla. Siellä tarjottiin kesäisin savi- ja rasvahierontaa sekä myrtti- ja suolakylpyjä.

Kodjalassa perustettiin vuonna 1912 kylpylaitos, mutta se jäi lehtikirjoituksen mukaan *"nukkumaan, kunnes kaksi reipasta neitosta Jenny ja Mari ottivat asian omakseen ja tekivät siitä täyden toden"* vuonna 1917 (Uudenkaupungin sanomat 27.6.1918). Saunaksi kutsutussa laitoksessa oli odotushuone sanomalehtipöytineen, kaksi pukuhuonetta, kaksi kylpyhuonetta, joista toisessa on höyrykaappi ja suihku, toisessa ammeet, pesusohva ja suihku. Höyrykaapissa istuttiin kaulaa myöten ja aukko tukittiin lakanalla. Kaapin sisällä olevasta ruuvista vääntämällä saatiin kaappi täyttymään lämpimällä höyryllä. Höyry ja kuuma vesi saatiin vintin kattiloista. Vesi pumpattiin läheisestä kaivosta.

Pyhärannan kylpylaitos. Augusta Olsson | Uudenkaupungin museo

Pyhärannan kylpylaitos

Pyhärannan kylpylaitos aloitti toimintansa 9.7.1914 Rohdaisissa Oinaankarilla nykyisen Pyhäranta Campingin lähellä. Saarelle johti silta, mutta 1950-luvulla salmi täytettiin ja alue saatiin kiinni manteeeseen. Kylpylässä tarjottiin savi-, suola-, havu- ja vetyperoksidikylpyjä, hierontaa ja lääkärin palveluja.

Höyrykaapeissa sai lämpöhoitoa ja talvella säilöön laitetusta jäädä tehtiin kylmiä kylpyjä. Kylpylä oli täysihoitola, joten emännän rooli ja ruokapuoli olivat tärkeitä. Majoitustilojen puute oli ongelma. Sauna sijaitsi aivan merenrannassa ja sitä piti lämmittää parin tunnin välein lisää. Ainakin kaksi kertaa se pääsi syttymään tuleen ja piti rakentaa uudelleen. Kylpylä toimi 1970-luvulle saakka, jonka jälkeen rakennus siirtyi yksityisomistukseen.

-Rauman lehti 9.7.1914, kylpylän hoitoluettelo ja Matti Kallion muistelmat

Alueen nykyiset yleiset saunat

Vehmaalla:

1. Hietajärven rantasauna, Hietajärventie 32
2. Himoisten rantasauna, Laituritie 27
3. Rautilan rantasauna, Vanha Rantatie

Laitilassa:

1. Kaurajärven uimarannan mökkisauna, Kaariaistentie 210
2. Mustajärven rantasauna, Padontie 822
3. Särkijärven rantasauna, Särkijärventie 136
4. Laitilan uimahallin saunat, Urheilutie 11

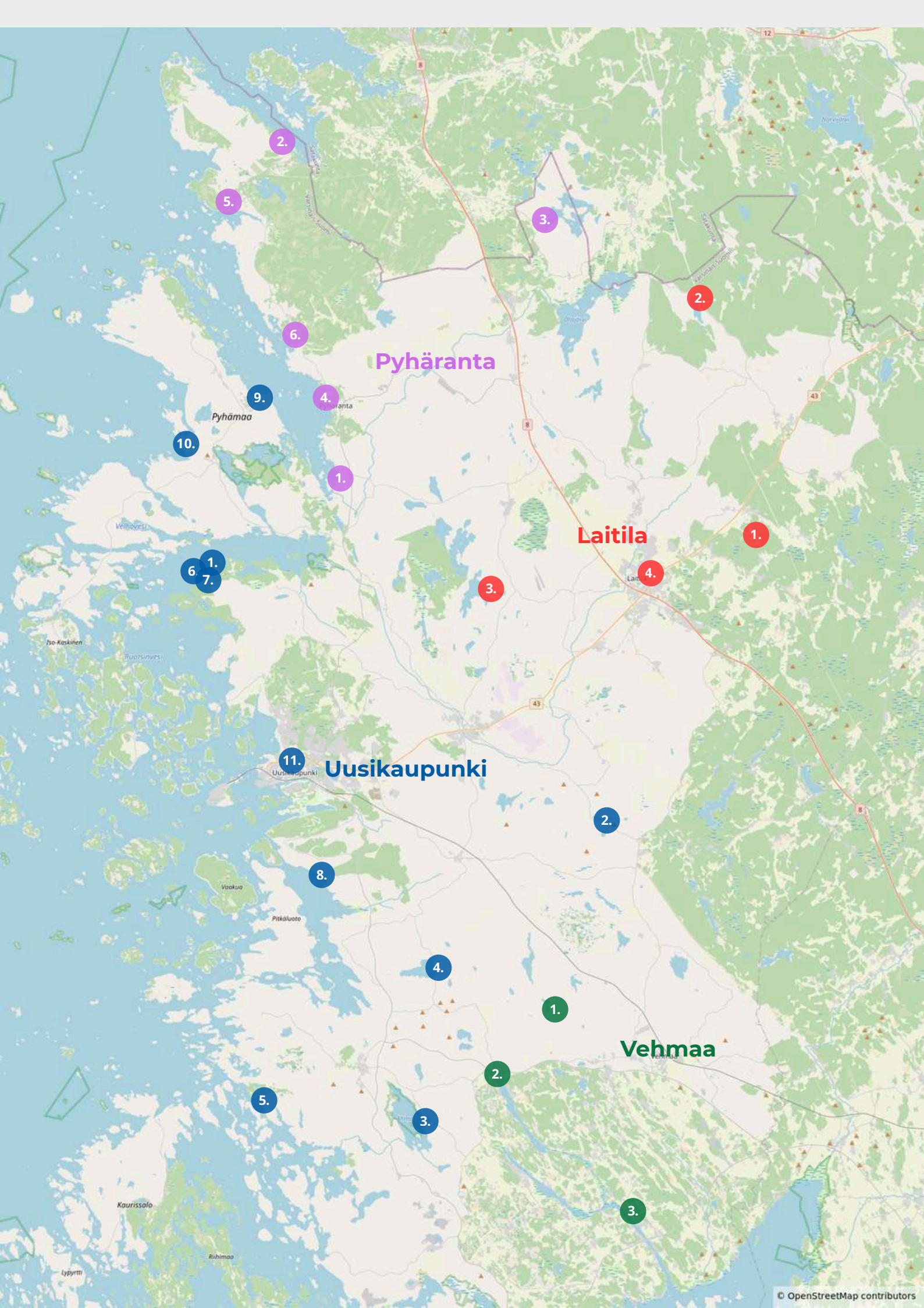
Pyhärannassa:

1. Kaukan rantasauna, Varvinranta 41
2. Kukolan kylärannan saunamökki, Verkniemi 23, Reila
3. Lahdenvainion rantasauna, Salinranta 25, Vermuntila
4. Rohdaisten rantasauna, Suojalantie 9
5. Reilan rantasauna, Töpöntie 27, Reila
6. Kylätalo Mainigin tilausauna, Palokuja 6, Santtio

Uudessakaupungissa:

1. Haimion rantasauna (vapaasauna), Haimiontie 351
2. Kaukjärven rantasauna, Kaukjärvenranta 8
3. Karpanrannan sauna, Karpankuja 27, Lokalahti
4. Taipaleenjärven sauna, Saunapolku 8, Kalanti
5. Eräistenkarin rantasauna, Eräistenkari 31, Lokalahti
6. Haimion vuokrattava pikkusauna, Haimiontie 353
7. Metsälehdon sauna, Haimiontie 365
8. Lautveden tilausauna, Paalamäentie 105
9. Telakanrannan tilausauna, Pyhämaanranta, Pyhämaa
10. Santtis saunamökki, Lintuluoto 158, Pyhämaa
11. Wintterin uimahallin saunat, Pohjoistullitie 3

Saunakulttuurihankkeen aikana perustettiin Uuteenkaupunkiin uusi yleinen rantasauna Saunalaituri Höyry, josta voi varata saunavuoroja ympäri vuoden.

Pyhärannan kylpylaitoksen sauna. Esa Urhonen

Kylätalo Mainingin sauna, Santtio, Pyhäranta

Kylätalo Mainingin rakentaminen 1990-luvulla oli suuri yhteinen ponnistus Santtion kyläläisille. Rakennus tehtiin luonnonmateriaaleista käsityöperinnettä kunniottaen. Saunaan haluttiin merellistä tunnelmaa, joten se muistuttaa muodoltaan purjeveneeseen kansitilaa ja ikkunoiksi valittiin pyöreät laivan ikkunat luukkuihin.

Santtion kylä sijaitsee Mannerveden rannalla Uudenkaupungin ja Rauman välissä. Kylän tärkeimpinä elinkeinoina on ollut kalastus ja merenkulku. Laivanrakennus on ollut myös merkittävää. Santtio valittiin vuoden kyläksi vuonna 1997 – erityisesti Maininki-talon ansiosta.

Maininki-talon rakentamisprojekti alkoi 1993. Talkootyö oli mittavassa asemassa hankkeen onnistumisen kannalta. Rahaa ei ollut aloitettaessa, mutta intoa ja yhteishenkeä kyllä. Ajateltiin, että ellei saada rahoitusta, tulee rakennuksesta iso suuli. Onneksi rahoitusta ja yhteistyötä eri oppilaitosten ja työvoimaviranomaisten kanssa saatiin, ja talosta rakennettiin kylän toimintakeskus.

Talossa on sauna toisessa kerroksessa. Saunasta haluttiin merellinen, laivan sisätilojen tunnelmaa korostava puolikaareva sauna. Haluttiin, että saunassa lauteilla istuessa voidaan kertoilla tarinoita kylän merellisestä historiasta.

Saunan rakentamisessa puupaneelit ovat paikallista tervaleppää ja lauteet haapaa, ja puut kaadettiin sekä sahattiin rakennuspaikalla. Pieninä ikkunoina ovat pyöreät laivaikkunat. Oven kahvat ovat veistäneet hauenmuotoisiksi koristepuusepät Sasha ja Vadim Novgorodista. Pesuhuoneeseen haluttiin myös väriä ja tunnelmaa, joten lattiaan valittiin terrakotan väriset laatat. Seiniin tulivat myös laatat ihan puhtaanapidon takia.

Rakennuksen nimeksi tuli osuvasti Maininki. Tavallisestihan mainingilla tarkoitetaan tuulettomalla merellä liikkuvaa, luonteeltaan lempeää aaltoa, joka saattaa vaikuttaa kauan kulkeutumalla tuhansien kilometrien päähän synnyin alueeltaan. tarinat liikkuvat ja elämä jatkuu Santtiolla.

Leena Arvela-Hellén, talon arkkitehti

Mainingin kylätalon sauna 2025. Esa Urhonen

Rautilan sauna, Vehmaa

Rautilan sauna on kylän sydän. Reilu neljäkymmen-vuotias Rautilan-Irjalan kyläyhdistys on kahden vehmaalaisen kylän, Rautilan ja Irjalan, yhteinen yhdistys. Yhdistyksemme keskeinen toimintamuoto on uinti- ja saunomismahdollisuuden tarjoaminen yhdistyksen rantasaunalla. Kaikille avoin kesäsauna arki-iltaisin kesäkuusta elokuulle sekä maksullinen kylmäuinti perjantaisin talvikaudella.

Saunatoiminta on aloitettu Vehmaan kunnalta vuokratusta saunassa jo melkein yhdistyksen perustamisen (1981) aikoihin, mutta vuonna 2006 rakennettiin oma sauna nykyiselle paikalleen.

Puulämmitteiseen saunaan mahtuu kerrallaan kolmisenkymmentä saunojaa. Saunarakennuksessa on myös suihkut ja wc-tilat. Viereisessä rakennuksessa on takkatupa ja pukuhuoneet. Takkatuvassa on pieni keittiönurkkaus.

Saunaa vuokrataan kesäisin viikonloppuina sekä arkipäivisin klo 17 asti, sillä sauna on kuntalaisten yleisessä käytössä joka arki-ilta. Kesäsesongin ulkopuolella sauna on vuokrattavissa perjantai-iltoja lukuun ottamatta. Sauna onkin lähes joka viikonloppu vuokrattuna.

Saunaa on kaikkien näitten vuosien aikana lämmitetty pelkästään talkoovoimin, myös puut on tehty talkoilla, kuten myös suursiivoukset, puut on saatu lahjoitukseksi milloin mistäkin. Lämmittäjiä tulee kylän ulkopuoleltakin, eikä mitään vaikeutta olekaan ollut lämmittäjien saamisessa, jokainen listalla oleva lämmittää saunan kerran kesässä. Pääsääntöisesti lämmittäjät ovat henkilöitä, jotka itsekin käyvät aktiivisesti saunalla.

Saunalla käy valtava määrä ihmisiä, lämpimänä kesäpäivänä saunalla käy n. 50-80 henkilöä, koko kesän aikana siis tuhansia saunojia. Saunojia tulee eripuolilta Vehmaata ja naapurikunnistakin, osuupa joskus lauteille joku pyöräilijäkin ihan ulkomailta asti.

Saunan lauteilla rentoudutaan, tavataan tuttuja ja tutustutaan uusiin ihmisiin, saunomalla ja uimalla hoidetaan sekä fyysistä että henkistä terveyttä.

2006 valmistunut sauna kokee tänä syksynä uudistumisen, kun siihen tehdään kattava remontti ja pinnat laitetaan uusiksi. Syyskuisen saunapäivän 6.9.2025 jälkeen sauna sulkeutuukin yleisöltä ja avataan kun mittava remontti on valmis.

-Pirkko Tammelin / Rautilan-Irjalan kyläyhdistys

Rautilan sauna 2020-luvulla. Rautilan-Irjalan kyläyhdistys

Lähteet

Kylpylä - paremman väen sauna.
Uudenkaupungin museo.
<https://uusikaupunki.fi/fi/talotarinoita-puretuista-rakennuksista>

Laaksonen, T. 1994. Yhteissaunominen Suomessa. Pro gradu, Turun yliopisto.
<https://www.rajaopori.fi/peruslinkit/sauna-yhdistys/toiminta/jutut/yhteissaunominen-suomessa.pdf>

Nummelin, R. 2014. Uudenkaupungin talouselämää 1900-luvulla XVI. Vakka-Suomen kansalaisopisto.

Parantavat vedet -näyttely 2014-2015.
KAMU Espoon kaupunginmuseo.

Rauman lehti.

Reinikainen, A. 1977. Sauna. MTR-Studio.

Sappinen, P. ja Talvitie T. 2021.
Uudenkaupungin vanhat talot II.
Uudenkaupungin Vanhat Talot ry.

Uudenkaupungin Sanomat.

Viherjuuri, H.J. (toim.) 1940. Saunakirja.
Otava.

Winter, H. 1942. Saunatietoutta kahden vuosikymmenen ajalta. Uudenkaupungin Sanomalehti- ja Kirjapaino Oy.

Haastattelut, muistitieto ja valokuvat

Arvela-Hellen, Leena. Maininki-talo
Hannula, Tuija. Kalannin kotiseutuyhdistys
Hermesen, Roos. Art Space Muijala.
Hjerppe, Mari. Kalannin päiväkotikaitula-Karttunen, Katriina. Laitilan savikylpylät
Rannikko, Petri. Vohdensaaren koulu
Renholm, Leena. Päivärannan koulu
Ruohola, Elisa. Päiväkotikoti Lokki Joonatan
Tammelin, Pirkko. Rautilan-Irjalan kyläyhdistys
Urhonen, Esa. Maininki-talo, Hellmanin huvila, Kotipuutarhakoulu, Pyhärannan kylpylaitos; Pyhäranta
Uusikartano, Juho. Uusikartano, Pyhämaa

Muistitieto ja valokuvat, Uudenkaupungin korttelisaunat:

Ajanko, Kirsti ja Pekka
Broström, Petteri
Hagman, Heikki ja Veijo
Helle, Markku
Koskivaara, Marjut
Laurén, Heli-Päivikki
Lehtonen, Markku
Lindström, Timo
Nummi, Jyrki
Nurminen, Päivi
Raninen, Pirkko
Tuominen, Marjo-Riitta
Varjo, Mika
Wuoti, Markku

Saunahoidot

Tanja Harilainen

